

OSMANLI SOSYO-EKONOMİK YAŞAMINDA SU: 18. YÜZYIL EYALET-İ RUM ÖRNEĞİ

Zafer Karademir*

Özet

“Hayatın kaynağı” ya da “varlığın özü” gibi en değerli sıfatları hak eden su, Osmanlı toplumu için vazgeçilmez öneme sahipti. Ağırlıklı olarak tarımsal bir ekonomiye sahip olan ve büyük oranda su kaynaklarının devamlılığına bağlı bir hayat yaşayan Eyalet-i Rum halkı için de su en değerli hazinelerdendi. İçmeden sulamaya, temizlikten işletmelerin çalışmasına kadar pek çok alanda su kullanımı söz konusuydu. Bu çalışmanın amacı Osmanlı coğrafyasının önemli bir bölgesi olan Rum eyaletinde Ahkâm (Şikâyet) Defterleri’ne yansıyan vakalar üzerinden suyun sosyal ve ekonomik yaşamdaki önemine dair çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktır. Çalışmada on sekizinci yüzyılın ortalarına isabet eden beş Ahkâm Defteri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, Eyalet-i Rum, Sivas, Şikâyet, Sulama, Vakıf*

Abstract

Water in the Socio-Economic Life of the Ottoman: The 18th Century Rum Province Sample

Water which deserves the most valuable adjectives like “the source of life” or “the core of existence” had indispensable importance for the Ottoman society. Water was also among the most valuable treasuries for the Rum Province people who had been living in a life that was depended on the continuity of the water sources. Water had been used in many fields from drinking to irrigation from cleaning to working of workshops. The aim of this study is to evaluate the importance of water in the social and economic life via the events recorded in the Ahkâm (Complaint) Registers in the Rum Province which was an important region of the Ottoman geography. Five Ahkâm Registers of the middle of the eighteenth century were investigated.

Key Words: *Ottoman Empire, Rum Province, Sivas, Complaint, Irrigation, Waqf*

Giriş

Su Osmanlı idarecileri için bir yerin fethi sonrası ilk olarak ele alınan konuların başında gelmiş fethedilen bölgelerde yapılan temel çalışmaların başında suyollarının tamiri, çeşmelerin akıtılması, suların adaletle pay ettirilmesi ve eski köprülerin onarımı ihtiyaç varsa yenilerinin yaptırılması çalışmaları yürütülmüştür. Bu titizlik fetihlerden sonra da devam etmiş özellikle

* Araştırma Görevlisi, Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas.
zaferkarademir58@gmail.com

büyük yerleşim birimlerinin su iâşesi en çok ilgilenilen meselelerden olmuştur.¹ Şehirlerin su temininde, bu konudaki yapıların inşa ve tamir işlerinde, ardından mevcut suların kullanım ilkelerinin belirlenmesinde ve bunlara uyulmasında pek çok merkezi ve yerel idareci görev almıştır. Padişahların kanunnameler ile ana hatlarını belirledikleri “su hukuku”nun işleyişinde şeyhülislamdan müftüye kadıdan suyolcuya kadar pek çok kişi yetki ve sorumluluk sahibiydiler. Ancak suyun toplumsal hayattaki temini ve dağıtımında sadece devlet rol almamıştır. Bu anlamda vakıflara özel bir görev yüklenmiş gibiydi. Zira bu kurumlar pek çok kez devletin sırtındaki yükü hafifletmişlerdir. Ancak vakıflar su kaynakları ve onlara bağlı işletmeler üzerindeki kontrollerinde tamamen bağımsız da değildi. Çünkü kendileri su meselesinde doğrudan siyasi otoritenin izni ve kontrolünde hareket etmişlerdir.²

Su şüphesiz kırsal bölgelerde de oldukça mühim bir mali kaynaktı. Devletin ve vakıfların bu bölgelerde aynen şehirlerdeki gibi etkinliğinden söz etmek mümkündür. Ancak merkezi otoritenin etkisinin azaldığı ve su kaynakları üzerindeki kontrolünün daha zayıf olduğu kırsal kesimlerde bu kaynaklar ve onlarla beslenen arazilerde alternatif otoritelerin devreye girdiğinden bahsedilebilir. Özellikle ayanlar çağı olarak bilinen on sekizinci yüzyılın genel yapısına uygun olarak, burada pek çok örneği görüleceği üzere kırsal bölgelerde devletin su kaynaklarını dilediği gibi yönetemediği söylenebilir. Bu durum çeşitli hak ihlallerine sebep olması nedeniyle insanları karşı karşıya getirmiş ve Osmanlı mahkemeleri konu ile alakalı şikâyeti olanların uğrak yeri olmuştur.

Bu çalışmanın ana gövdesini oluşturan Eyalet-i Rum Osmanlı hâkimiyetinde on altıncı yüzyılda Sivas merkezli olarak teşkilatlandırılan ve özellikle çekirdek bölge olarak Sivas, Tokat ve Amasya bölgesini ifade eden bir coğrafi bölgeydi.³ Osmanlı döneminde en geniş sınırlara ulaştığında eyaletin kaza sayısı Trabzon sancağındakiler de dahil olmak üzere toplam 45’e ulaşmıştı.⁴ İncelenen dönemde Sivas ili dışında Amasya, Çorum, Bozok, Divriği, Canik ve Arapkir livaları da eyaletin sınırları içinde yer almıştır.⁵

Şikâyet Defterleri adından da anlaşılacağı üzere, reaya tarafından merkezi idareye gönderilen şikâyetlerin değerlendirilmesi sonucunda padişah iradesiyle

¹ Örneğin başkent gibi su iâşesi oldukça mühim olan yerleşim birimlerinde özel olarak “su tahrirleri” tutulmuştur. Bu kayıtlarda suların zaman zaman sahipleri ve debilerindeki değişimler gözlenebiliyor yaşanan değişimlere uygun olarak yeniden taksim planları yapılıyordu. On yedinci yüzyılın başlarından itibaren konu ile alakalı oldukça aydınlatıcı pek çok örnek için bkz: *Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri*, ve *Vakıf Su Defterleri Su Keşif Defterleri*, 1-2.

² Çelik 2000, s.14.

³ Gökbilgin 2006, s.51.

⁴ Gökbilgin 2006, s.55.

⁵ Darkot 1965, s.574.

yazılan karar hükümlerini içerir ve “ahkâm-ı şikâyet” adı verilen kayıtlarından meydana gelir.⁶ Bu çalışmada Rum eyaletine ait beş adet Ahkâm (Şikâyet) Defteri değerlendirilmiştir.⁷ Defterlerin içerdiği kayıtlar Evâhir-i Cemâziyelâhir 1155 (3-13 Ağustos 1742) ile Evâsıt-ı Şevval 1169 (9-19 Temmuz 1756) tarihleri arasındaki on dört yıllık bir süreyi ihtiva etmektedir.

A- Su Çeşitleri ve Bunların Kullanımında Yaşanan Sorunlar

1-Müstakil Mülk Sular

Osmanlı toplumunda cereyan eden suların önemli bir kısmını kişilerin sahibi oldukları mülk sular oluşturuyordu. Hukuki olarak bu şekilde mülk statüsünde bulunan su kaynakları sair mallar gibi babadan oğula miras yoluyla (ebâ an ced) intikal edebiliyordu.⁸ Müstakil mülk suların önemli bir kısmı yine müstakil bahçede mevcut olan sulardı. Her yerde olduğu gibi Rum eyaletinde de bir bahçede akan su hem içme hem de sulama gayesiyle kullanılabilmekteydi. Ev ve bahçe gibi müstakil alanlarda sulama ve içmede, çeşme suyu yerine kuyu suyunun kullanılması muhtemelen daha yaygın olan bir uygulamaydı.⁹

Bazen mülk sular sahipleri tarafından başkalarına kiralanabilmekteydi. Örneğin bir bölgenin zeamet toprağı olması durumunda o arazide sulama sularını kullananların zâime bir nevi kiralama usulü ile vergi ödedikleri anlaşılmaktadır. Zira Sivas Ahkâm Defterleri’nden birinde yer alan bilgiye göre *zeamet mülhekatından* diye belirtilen Sonya nahiyesi ahalisi bağlarını sulamak için söz konusu zeamet dâhilinde olan bölgedeki suyu kullanmaları karşılığında *miri akçesi* adıyla ikişer akçe ücret ödemekteydiler. Uzun bir süredir devam ettiği anlaşılan bu durum resmi belgelere (*defter-i hakanîye*) kaydedilmiş, böylece yasal bir zemine de oturtulmuştu.¹⁰ Aynı şekilde bir yörede malikâne/divani sistemi uygulandığında o yörenin zirai alanları gibi içme ve sulama suları da bu hisseler içinde sayılıyor olmalıydı. Örneğin Divriği’ye bağlı Karahisar köyünün malikâne kısmına sahip olan kişi aynı zamanda bölgeye üç ayrı köyden akan sulara da bu hisse kapsamında sahipti.¹¹

⁶ İnalçık 2009a, s.170.

⁷ Defterlerin hangi yılları kapsadığı bibliyografya kısmında verilmiştir.

⁸ Tokatlı birkaç kişinin bu şekilde sahip oldukları suya dair örnek için bkz: *Sivas Ahkam Defteri*, Defter No: 3, Sayfa No: 241, Belge No 1.

⁹ Onlarca örnek içinde birini vermek gerekirse; Arapkirli Mustafa isminde bir şahıs, bahçesinde akan suyu hem içmede hem de sulamada kullanmaktaydı. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 72/1.

¹⁰ *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 145/1.

¹¹ *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 128/2. Yine Arapkir’de Pınarbaşı mevkiinde, ulemadan Numan isimindeki bir kişinin malikâne hissesi içinde tasarrufta bulunduğu çiftlik ve mezraları için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 154/1.

Her ne kadar çeşitli örnekleri ile görüldüğü üzere müstakil suların paylaşımında bazı kanuni düzenlemeler yapılmış ise de insanlar arasında bu konuyla ilgili anlaşmazlıklar yaşanabiliyordu. Bu hususta en çok rastlanan ihtilaf meselesi, kişinin müstakil bahçesinde akan ve kendi mülkü olan suyuna bir başkasının haksız yere müdahale etmesi şeklinde oluyordu. Burada müdahaleden kasıt müdahilin suyun yatağını değiştirerek kendi bahçesine ya da tarlasına akıtmasıydı. Böyle bir durumda mağdur olan kişinin, suyun kullanımının tekrar kendi tarafına verilmesi için öne sürdüğü gerekçelerin başında uzun süredir (*kadimü'l- eyyamdan beru*) o suya sahip olması geliyordu. Bahçeleri ile ünlü Kedeğra¹² kasabasından Mustafa isimindeki şahıs, büyük ihtimalle komşusu olan Araboğlu'nun bu şekildeki bir müdahalesini şikâyet ettiğinde işte bu gerekçeyi öne sürmüştü.¹³ Elinde buna dair müftüden alınmış bir fetvanın olduğunu iddia eden Mustafa, davasındaki haklılığın başka bir gerekçesini de ortaya koyuyordu. Zira bu tip vakalarda taraflar daha önce müftüden veya şeyhülislamdan alınmış bir fetva ya da kadıdan temin edilmiş eski bir mahkeme kararı ile haklılıklarını itiraz götürmez bir biçimde ispat etmeye çalışmaktaydılar.¹⁴ Daha sonra nihai karar niteliğinde olan padişah hükmü ile adaletsizliğin ortadan kaldırılması için atılan adımların hukuki olarak son aşamasına gelinmiş oluyordu.

Müstakil mülk suların paylaşımı konusunda yaşanan sıkıntılardan bir kısmı da bu suların veraset şartlarından kaynaklanmaktaydı. Kişiler kendilerine miras kalan suların kullanımına başkalarının müdahalesini önlemek için sıklıkla mahkemelere başvuruyorlardı. Yine böyle durumlarda iddia sahiplerinin haklılıklarına delil olacak güçte bir fetvaya ya da karara sahip olmaları kendileri açısından büyük bir avantajdı.¹⁵ Yaygın bir şekilde rastlansa da bir kimsenin izinsiz ve kanunsuz bir biçimde başka birisinin tarlası içinde hark (ark) açarak su elde etmesi yasal olarak suçtu.¹⁶ Bu durumda tarlasında hark açılan kimsenin toprağı ve mahsulü bozulup telef olabilirdi.¹⁷ Ayrıca bir tarlanın ya da bağın sulanmasını sağlayan kanalların çevresine müdahale edilmesi de problem olabiliyordu. Dahası faal olan bir hark etrafında yapılacak ağaç kesme, tarla

¹² Kâtip Çelebi, s.707.

¹³ *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 1/1.

¹⁴ İnalçık 2009a, s.172.

¹⁵ Sivas'ta oturan Seyyid Mehmed ve Seyyid Abdülkerim'in mülk suları üzerinde hak iddia eden Numan isimindeki bir şahıs benzer bir fetvadan yoksun olduğundan iddiası havada kalmıştı. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 6/2.

¹⁶ Akgündüz 1986, s.602.

¹⁷ Mesela İskilipli Kara Mahmud isimli bir şahsın toprağında hark açan ve mütegalibeden olan Hasan Ağa adındaki kişi, söz konusu toprağın mahsullerini telef etmişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 128/3.

açma gibi işlemler de kanunen yasaklanmıştı.¹⁸ Sonradan tarla açılması her zaman ayrı bir su kaynağı bulma ihtiyacını doğurduğundan olsa gerek, böyle durumlarda eski tarla sahipleri ile yenileri arasında bir huzursuzluk yaşanması kaçınılmazdı.¹⁹

İçme ve sulamada kullanılan bir kaynağın bir süre kurumması ve ardından yeniden akması durumunda yatağının değişmesi ya da buna benzer bir şekilde eski düzeninden ayrılması hallerinde de anlaşmazlıklar oluyordu. Bu durumda yine eski düzen (*kadimden cereyan idegeldüğü üzere*) ve daha önce verilmiş kararlar (*davalarına muvafık şeyhülislamdan feteva-yı şerifelerin olduğun bildirüb, hüccet-i şeriyeye mucebince amel olunmak*) davanın seyri açısından bağlayıcı oluyordu.²⁰

Tımar sistemi içinde yer alan topraklar üzerinde akan mülk statüsündeki sular da sorunlar yaşanmaktaydı. Bu kapsamda yer alan anlaşmazlıklarda ve müdahalelerde topraklar büyüdükçe sorunun tarafları da o oranda nüfuzlu kimseler olabiliyordu.²¹ Daha açık bir ifadeyle üzerinde anlaşmazlık yaşanan suyun mevkisi, debisi, kullanan kişi sayısı ve sulanan toprağın ya da o toprakta yetiştirilen ürünün değeri gibi unsurlar önem kazandıkça ihtilaf yaşayan tarafların toplumsal statüleri de yükseliyordu. Hele üzerinde tartışma yaşanan topraklar has ya da arpalık gibi eşrafa ait büyük araziler olduğunda suyun miktarı ve kullanımından doğabilecek davalar daha hassas bir hal alıyordu.²²

¹⁸ Nitekim böyle bir olay Sonya'da yaşanmış, birkaç seyyidin ortak tarlalarını sulayan harkın etrafında ağaç kesen ve tarla açarak, kendi harkını inşa etmek suretiyle seyitlerin arazisine zarar veren bazı kimseler kanunen bu fiillerinden men edilmişlerdi. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 160/2.

¹⁹ Mesela Saz kazasında buna benzer bir olay yaşanmış, bazı kimseler Ramazanoğlu Hasan ismindeki şahsın sonradan tarla açtığını iddia ederek kendi sularını kullandırmamaya çalışmışlardı. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 170/3.

²⁰ 1751 yılında Arapkir'de bu tip bir olay yaşanmıştı. Tarhane köyünde yaşayanlar Hasan? isimli köyün suyunu kendi köylerine aktıttıklarında itiraz ile karşılaşmışlardı. Ancak Tarhane köylüleri “*ol su bir müddet mukatta* (kesilmiş halde kaldı), *bu kere bizim karyemize cereyan etmekle hakk-ı şerifiniz sakıt olmuştur* (hakkınız düşmüştür), *müsataken biz zabt ideriz*” diyerek haklılıklarını ispata çalışmışlardı. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 198/1.

²¹ Zaim Ali Ağa'nın Niksar'da Karşı bağları denilen bağlarına akan suya Nisan 1748 tarihinde müdahale edenler sıradan insanlar olmayıp eşkıya ve mütegalibeden Kara Bayrakdar Mehmed ve kardeşi Salih idi. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 167/2. 1742 yılının Mart ayının başlarında Amasya'ya bağlı Akdağ nahiyesinin Zire köyünde yaşayan Şeyh Hasan Abdi'nin suyu ve Acem Ali ile El- Hac Ali'nin çeşmelerine haksız yere müdahale edenler ise Çukadar Mustafa, Halil ve Seyyid Ali ile Seyyid Hüseyin'di. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 264/4.

²² Örneğin arpalık toprağı olarak geçen Çorum sancağına bağlı Saz kazasında çeltik tarlasına sahip olan Hacı Hüseyin isminde bir şahsın arazisine akan suya, Dikmen köylü Hüseyin Beşe adında birisi haksız yere müdahale ettiğinde, “*ben askeriyim*” diye ısrar etmesinin bir anlamı olsa gerekti. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 73/3.

2-Ortak Sular

Müstakil mülk sulardan başka, birden fazla sahibi olan ya da bir yerleşim yerindeki herkesin ortak kullanım hakkına sahip olduğu (*ber-vech-i iştirak*) sular da bulunmaktaydı. Şüphesiz bir köy içinde akan su, o köy için en önemli değerdi ve söz konusu kaynak kesildiğinde köylülerin yaşama bağı da koparılmış oluyordu.²³ İşte bu denli öneme sahip olan ve bir köyden geçen ırmak veya dere doğal olarak o köyün müstakil ortak suyu sayılmaktaydı.²⁴ Böyle sular için hangi hane ya da köyün o suyu ne zaman kullanacağına dair resmi bir karar gerekiyordu.²⁵ Daha açık bir ifadeyle özellikle iklimi kurak olan ve ürünlerin yeterince sulanamadığı bölgelerde, ortak kullanımındaki akarsulardan herkesin bağ, bahçe ve tarlalarını sulamada faydalanmaları hakkının birçok kurala bağlandığı söylenebilir. Bu minvalde Osmanlı coğrafyasında hemen her yerde sulama işleri *nöbet* (sıra) usulünde düzenlenmiş bulunuyordu. Bu kuralların düzenli bir şekilde işleyebilmesi için yer yer “sulama subaşıları” tayin olunduğu da anlaşılmaktadır. Herhangi bir sudan kimin kaç gün veya günde kaç saat faydalanacağı bu tip düzenlemeler kanalıyla tayin edilmiş bulunmaktaydı.²⁶

Osmanlı hukukuna göre bu şekilde iki ya da daha fazla köyün ortak kullanımında olan kaynak suları konusunda bir köyün diğerlerini bu haktan mahrum bırakması ya da köylülerden birisinin suyun yatağını değiştirerek kendi mülküne akıtması mümkün değildi.²⁷ Eğer böyle bir şey söz konusu olursa bu tip sular üzerinde iki farklı köy hatta kaza hak iddia edebilmekteydi. Bu tip aksaklıkları en aza indirebilmek için ortak mülkiyet ile kullanılan suların hukuken onanması, kullanıcılara büyük avantaj sağlıyordu.²⁸

Ortak kullanılan sular insan çabası sonucu açılan kuyular neticesinde elde edilebildiği gibi Kelinkiras kazasına bağlı Çakal ve Yenice isimli köylerin

²³ Divriği’de bir köyün içinden geçen çayın yatağı değiştirilince muzâyaka (darlık) içinde kalan köylüler için bkz. *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 178/2.

²⁴ Nitekim 1744 tarihli bir ahkâm hükmüne göre Karayaka kazasında bir köyün sakinleri topraklarından geçen suyu kendi mülkleri olarak tescil ettirmişlerdi. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 51/3. Yine Tokat hassa köylerinden olan Hayorat (?) isimli köyden geçen aynı isimli dere o köyün mülkü olarak kabul edilmişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 24/3.

²⁵ Kelinkiras kazasına bağlı Yenice köylüleri ile çevresindeki köyler çok eski zamanlardan beri (*kadîmü’l- eyyamdan berü*) ellerindeki fetvalarının kendilerine verdiği hak üzere (*ellerinde feteva- yı şerifeleri olduğun bildirüb*), müşterek içme suyu kaynağını kullanmaktaydılar. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 401/2.

²⁶ Akdağ 1995, s.143.

²⁷ Çatalcalı Ali Efendi, s.208.

²⁸ Sivas’ta Sarı Çeşme mahallesinde oturan Mustafa, Ali ve ismi belirtilmeyen üç kişi evlerinde ortak bir kaynaktan akan suyu kullanmakta olup, bu suda başkalarının hakkı olmadığına dair fetva ve hüccet alarak hukuki meşruiyet elde etmişlerdi. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 107/5.

ahalilerinin kullandığı suda olduğu gibi doğal yolla akan nehirlerden de elde edilebiliyordu.²⁹ Birden fazla kişinin ortak mülkü olan sular, o suda hakkı bulunanların tümünün onayıyla, suyu kullanmak isteyen üçüncü şahıslara da satılabiliyordu.³⁰

Ortak olarak kullanılan su kaynakları sadece kırsal alanlarda değil şehir merkezlerinde de bulunmaktaydı. Hatta şehirlerdeki yoğun yerleşim yapısı nedeniyle ortak kullanım oranının kırsal bölgelere oranla daha geniş olduğunu düşünmek mümkündür. Özellikle böyle bölgelerde sulamaya ihtiyaç duyan en önemli alanlardan birisi de bağlardı. Bağlar, bireysel olarak reyanın mülkü olabildiği gibi müşterek de tasarruf edilebilmekteydi.³¹ Bu durumda ortak bağların ekiminde kullanılan su da ortak sayılmaktaydı.

3-Vakıf Suları

Osmanlı toplumunda müstakil ya da ortak mülk sular dışında vakıfların da tasarrufunda olan su kaynakları bulunmaktaydı. Bu anlamda Eyalet-i Rum'da vakıfların akarâtı içerisinde yer alan içme ve sulama suları olduğu gibi tek varlığı su olan vakıflar da vardı³². Daha çok “*ma-i leziz vakıfları*” olarak adlandırılan bu tür vakıflar toplum nezdinde büyük önem atfedilen kurumlardı.³³ Su ve vakıf gibi çok değerli iki unsur bir araya geldiğinde bu kurumların ağırlığı daha da belirginleşiyordu. Buna bağlı olarak söz konusu olan su vakıfları olunca kamu yararı anlayışı öne çıkıyor ve bireysel hukukun sınırları toplum lehine daraltılabiliyordu.³⁴

²⁹ *Sivas Ahkâm Defteri 2*, 401/4.

³⁰ Mesela Eğin kazasından bir zimmî birkaç kişinin mülk olarak sahip olduğu suyu ücretini ödeyerek satın almış ve bunu mahkeme kararıyla tescil ettirmişti. *Sivas Ahkâm Defteri 3*, 206/4. Bu noktada devlet için suyun satılması sorun değildi. Resmî makamlar için önemli olan bu alışveriş sırasında spekülasyon yoluyla fiyatların yükseltilmesinin önüne geçilmesiydi. İnalçık 2009b, s.437. Satış işlemleri konusunda başkentten ayrıntılı pek çok örnek için bkz: *İstanbul Şerhiye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri*, 3-4.

³¹ Örneğin İskilipli Hüseyin ile Ahmed ismindeki ortaklar müşterek bağlarını tasarruf etmekte idiler. *Sivas Ahkâm Defteri 3*, 251/1.

³² Divriği'de yaşayan Seyyid Ömer ibn-i Şeref böyle bir çeşme vakfının mütevellisi idi. Vakıf sıradan bir vakıf olmayıp Divriği'de çeşitli arazilere sahipti ve buralardan elde edilen öşür gelirleri vakıf hazinesine alınıyordu. *Sivas Ahkâm Defteri 4*, 323/1.

³³ Bu vakıflara ait önemli bir çalışma Ahmet Kal'a ve ekibi tarafından yürütülmüş ve bu kapsamda İstanbul Belediyesi Su ve Kanalizasyon İşleri (İSKİ) arşivindeki su vakıflarıyla ilgili 37 defter ile İstanbul Şerhiye Sicilleri içinde yer alan 15 adet Mâ-i Leziz defteri seçme halinde yayınlanmıştır. *Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri 2003*, XVIII.

³⁴ Örneğin, bir vakfın çeşmesinin künkü (borusu) bir kimsenin mülk menzili içinden geçse bile o kimse söz konusu suya müdahale hakkına sahip değildi. Şeyhülislam Feyzullah Efendi, s.420.

Çeşmelere sahip olan vakıflar bu yapılara ait suyollarını tamir etmek durumundaydılar.³⁵ Ayrıca hayrat çeşme ve sebillerin sularının düzenli olarak akmasının sağlanması su yolcuların görev ve sorumluluk alanına girmektedir.³⁶ Önemli sayılabilecek miktarda çeşme vakfına sahip olan Sivas'ta³⁷ da bu yapılara akan suların yolları tamir edilmediğinde çeşmelerin kuruması kaçınılmaz oluyordu.³⁸ Böyle sorunlar yaşanmaması için ayrıca *çeşmegân* isminde kimseler görevlendiriliyor ve çeşmelerin bakım ve tamiri karşılığında günlük belli bir ücret alıyorlardı.³⁹ Yine vakıflara sularından da belli miktar ödeyerek (*vevmî bir akçe müeccele ile*) belli oranlarda (*bir masara*) satın alabilmek mümkündür.⁴⁰ Tam tersi de olabilir ve kişiler şahitler huzurunda vakıflara satabiliyor ya da onlara hibe edebiliyor ya da kiralayabiliyorlardı.⁴¹

Eyalet-i Rum'da vakıfların mülhakatı olan camiler, hamamlar ve çeşmeler de ciddi oranda ve kesintisiz şekilde temiz suya ihtiyaç duymaktaydı. Hatta Merzifon'daki Vezir-i azam Mustafa Paşa vakfının cami, hamam ve çeşmelerinde olduğu gibi tüm vakıf müştemilatı tek bir kaynaktan beslenen su ile faaliyetlerine devam edebiliyordu.⁴² Bu durumda su kaynağının tek olması nedeniyle o suya yapılacak olası bir beşeri müdahale ya da iklimsel ve mimari olumsuzluklar bu suları daha önemli hale getiriyordu. Benzer şekilde bir köyde su kaynağı tek olduğunda ve köy arazisi bir vakfın tasarrufunda bulunduğu muhtemelen o su da tüm köyün ortak kullanımına sunuluyordu. Bu durum şeyhülislam tarafından verilen fetva ile hukuken onanıyor, hariçten kimselerin ve tabii özellikle zorbaların (*mütegalibelerin*) müdahaleleri kanunen engellenmek isteniyordu.⁴³ Bununla tüm köyün bağ, bahçe, bostan, tarla ve diğer mahsulâtı sulandığı gibi (*sakî*), insan ve hayvanlar için içme suyu olarak

³⁵ İlhan 2008, s.49.

³⁶ Kılıç 2004, s.182. Su yolcuları hakkında geniş bilgi için bkz: Martal 2010, s.1-2.

³⁷ Osmanlı dönemi Sivas'a ait çeşme vakıflarına dair bazı örnekler için bkz: Demirel 1992, s.171.

³⁸ Merzifon'da önemli bir maddi gücü olan Kara Mustafa Paşa vakfının kollarından birisi de Merzifon ve Çorum'da kurulan çeşme vakıfları idi ki çeşmelerin suyolları tamir edilmediğinden Ocak 1752'de bir kısmından su akmaz olmuştu. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 279/2.

³⁹ Niksar'da Helekan mahallesindeki çeşmenin çeşmegânı günlük 10 akçe ile görevlendirilmiş ve bu durum çeşmenin 1740 tarihli vakfiyesinde kayıt altına alınmıştı. Çeşmenin tamir ve bakım masrafı için ise bir değirmenin gelirleri vakfedilmişti. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 624 nolu Defter, sayfa 334'ten nakleden Tunca 2000, s.66

⁴⁰ Çeşitli örnekler ve işleyiş hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz: *Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri*. Su ölçüleri için ayrıca bkz: Çelik 2000, s.31.

⁴¹ Örnekler için bkz: İSKİ Vakıf Sular Arşivi 1 Numaralı Defter, 75, 121. Nakleden *İstanbul Su Külliyyatı*, I.

⁴² *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 40/4.

⁴³ Gümüşil kazasında bağlı Köprülü Mehmet Paşa vakfı köylerinden Hacıköy'de akan pınar büyük ihtimale köyün tek su kaynağıydı ve tüm köyün ortaklığında tasarruf edilmekteydi. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 39/3.

kullanılıyor (*şürb*) ve başta temizlik olmak üzere suyla giderilecek diğer ihtiyaçlar için (*intifa*) de kendisinden yararlanılıyordu. Bu şekilde bir köye ihdas edilen ve ortak kullanıma verilen sular ayrıca vakıf şartlarına uygun olarak kişilerin müstakil kullanımlarına da sunulmaktaydı. Nihayet vakıflara ait sular içinde içme ve sulama suyu dışında vakıf hamamlarının kullandıkları sular da vardı. Bu tip kaynaklar da o vakfın “*mülk ve mahsus*” suyu oluyordu.⁴⁴

Her çeşit suda olduğu gibi vakıf sularında da usulsüzlükler ve ihtilaflar yaşanmaktaydı. Vakıflara bağlı bazı fonksiyonları icra eden binalar, bir bakıma kamusal hizmet veriyor olmaları sebebiyle müstakil hanelerin su ihtiyacından daha fazlasına muhtaç idiler. Dolayısıyla bunların bir ya da birden fazla kaynaktan beslenen sularına yapılan haksız müdahalelerin önlenmesi kendi hayatiyetleri açısından kaçınılmazdı. Aksi halde vakıftan faydalanan insanların birdenbire susuz kalmaları söz konusuydu.⁴⁵ Bu şekilde vakıf sularına müdahale edenler pek çok hukuk kuralını ihmal etmekteydiler. Mesela Kazabad’a bağlı Yeniköy’de bir vakfın su ve değirmenlerine müdahale edenler, hem yıllardır devam eden eski düzene (*kadime*), hem kanuna (*hilaf-ı şer-i şerif*) hem şeyhülislam kararına (*feteva- yı şer-i şerife*) hem de vakfiye şartlarına (*mugayir-i şart-ı vâkıf*) aykırı davranmışlardı.⁴⁶ Vakıf kapsamındaki sular ile ilgili dikkat çekici bir başka husus da değeri büyük olan vakıf sularına müdahale edenlerin sıradan insanlar olmayıp mütegalibe ve cabbâre diye ifade edilen daha nüfuzlu kimselerden olmalarıydı.⁴⁷ Bunlar kimi zaman etraflarına silahlı eşkiyalar da toplayarak amaçlarına ulaşmak adına her türlü yolu göze alıyorlardı.⁴⁸ Oysa bu şekilde vakıf sularına yapılan müdahaleler sadece vakıf sahibini değil o vakıftan yararlanan halkı da mağdur etmekteydi.⁴⁹ Tüm bunlara ek olarak vakıfların ortak kullanımında olan sular hususu da sıklıkla Osmanlı hukukunun meşgul olduğu konular arasında yer alıyordu. Bu durumda hukuk kuralları suyun adil

⁴⁴ *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 23/4.

⁴⁵ Vezir-i azam Mustafa Paşa vakfının Merzifon’daki cami, hamam ve çeşmelerine akan suya bizzat mütevellî kaymakamı olan Ali haksızca müdahil olmuş, vakfın hayrat kabilinden olan suyunun mecrasını değiştirerek bazı kimselere satmaya kalkışmıştı. Neticede bu hareketi ile vakıftan yararlanan insanların su darlığı çekmelerine neden olmuştu. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 40/4.

⁴⁶ *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 452/2.

⁴⁷ Örnek için bkz. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 39/3.

⁴⁸ Tokatlı mütegalibe Serdengeçti ağası Sarraçlı Ömer Ağa 1750 yılı baharında şehirdeki bir vakfın hamamının suyunu haksız bir şekilde müdahil olmuş, yanına topladığı eli silahlı eşkiyalardan güç alarak suyu daha önce satın aldığını iddia ederek kaynağın mahzenini kilitlemişti. Bununla yetinmeyen ağa suyolcularını darp etmiş, onlara küfür ederek hamamı kurşunlatmıştı. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 23/4.

⁴⁹ Eğin’de yaşanan böyle bir olay için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 205/4.

bir şekilde dağıtımına dikkat ederken vakıflardan hiç birisini de mağdur etmemek adına hareket ediyordu.⁵⁰

3- Sahipsiz (Başsız) Sular

Kimsenin mülkü veya tasarrufunda olmayan ve boşa akan sular bu kapsamda değerlendirilebilir. Belgelerde geçen hali ile “*kimesnenin alakası olmayan*” bu sular, öyle anlaşılıyor ki bazen, aktığı bölgede yaşayan insanların ittifakı ve mahkemenin onayı ile birinin mülküne verilebiliyordu.⁵¹ Bir suyun başsız, yani sahipsiz su olup olmaması durumu suyun bulunduğu mevki ile onu insanların kullanıp kullanmamasına bağlı olan hukuki bir durumdur. Bir dağdan çıkan veya yağmur suları ile birikerek akan, çeşitli zamanlarda kuruyup çeşitli zamanlarda cari olan ve aslında kimseye faydası olmayan sular da bu sulardan sayılabilir.

Kendiliğinden akan ve amme tarafından ortak şekilde tasarruf edilen çeşme sularına kanun dışı olarak müdahale etmek, onun yatağını değiştirmek ve önüne set çekmek gibi kişisel tasarruflar sorun olabilmekteydi.⁵² Kimsenin mülkü olarak görülmeyen (*müstakil başlı olmayan*) suların, suya ihtiyaç duyulan azalma (*killet*) dönemlerinde kullanılma ihtiyacı doğduğunda mülkiyet ve tasarruf haklarının kimlerde olacağı konusunda da anlaşmazlıklar olabiliyordu. Hele bu su bir kaynaktan çıkıyor ve iki farklı yerleşim birimi o suda hak iddia ediyorsa ihtilaf kaçınılmaz oluyordu. Kanuni olarak bu tip sular hangi köyden çıkıyorsa (*hurûc ediyorsa*) kullanım hakkı onların oluyordu.⁵³

B- Değirmenler ve Su

Osmanlı ekonomisinin en önemli imalathanelerinden birisi olan değirmenler özellikle kırsal kesimde vazgeçilmez küçük birer aile işletmeleri idiler. Toplumun temel besinlerini sağlamada birincil öneme sahip olan bu yapıların önemli bir kısmı su gücü ile çalıştırılmaktaydı. Müstakil mülkiyet

⁵⁰ Örnek için bkz: İstanbul Müftülüğü Şerhiye Sicilleri Arşivi, Havass-ı Refia (Eyüp) Mahkemesi Sicil Defteri, 258 Nolu Mâ-i Leziz Defteri, 1-3. Nakleden *İstanbul Şerhiye Sicilleri Mâ-i Leziz Defterleri*, 1, s.22.

⁵¹ Eğin kazasından bir zimmî aynı köyün bitişiğinde “*kimesnenin alakası olmadan*” akan suya sahip olmak istediğinde bu su önce köylünün ittifakı ve rızasıyla sonra da resmi kararlar kendisine mülk olarak verilmişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 139/5.

⁵² Haziran 1755 tarihinde, Zeytinlu Ali bin Receb, Mehmed Beşe bin Ali'nin mülk bağının yanında akan sebil suyunun önünde set çektiğinde Mehmed'in tarlası ve mahsulü zarar görmüştü. *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 313/3.

⁵³ Kedeğra'ya bağlı Çobanvıranlılar ile Havza'ya bağlı Kemeriz köylüleri, köylerinin yakınındaki bir dağdan özellikle yağmur zamanında çıkan başsız suyu kullanagelmişler iken, Haziran 1753 tarihinde Merzifon sakinleri ortaya çıkarak aynı suda hak iddia etmişler ve anlaşamayınca mahkemenin yolunu tutmuşlardı. *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 75/3.

halinde ya da ortak tasarruf edilen değirmenler olduğu gibi vakıflar veya devlet elinde olanlar da bulunmaktaydı. Su değirmenlerinin dolaplarının (çarklarının) dönmesi ve dolayısıyla üretim faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için kesilmez su kaynaklarına sahip olmaları şarttı. Bu nedenle değirmenler daha çok nehir ağzlarında, üzerlerinde veya suyun hızla akabildiği eğimli arazilerde kurulmaktaydı. Nehirler ortak kullanılan sular olması hasebiyle üzerlerinde kurulan değirmenler de kimi zaman ortak işletilmekteydi.⁵⁴

Osmanlı hukukuna göre birden fazla kişinin sahip olduğu yine birden fazla değirmen aynı su üzerinde kurulduğunda bu değirmenlerin hakları ve dolapları arasında dolaşan su, belirlenmiş bir yol üzerinden ve belirlenmiş miktarlarda akmalıydı. Belli bir sistem ile çalışan bu düzenekler kimi zaman on yıllarca devam edebilmekteydi.⁵⁵ Bu öyle bir düzendi ki yıkılan bir değirmenin yeniden yapılması halinde yüksekliğinde ufak bir oynama dahi yapılamazdı ve sonradan yapılan kısım eskisine bire bir benzer olmak durumundaydı.⁵⁶ Bu düzenin bozulması halinde ise aşağıda açıklanacağı üzere bir takım sorunların yaşanması kaçınılmazdı. Ortak işletilen değirmenlerde (*ber vech-i iştirak*) her zaman ortaklığın oranı belli olmasa da iki kişinin yarı yarıya ortaklıkla (*nısfıyyet üzere*) işlettiği değirmenlerin yaygın olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

Osmanlı şehirlerinin içinde akan nehirler bağların sulanmasında önemli kaynaklardı. Bunların önüne yapılan değirmen ve dolaplar ile akış gücünden istifade edildiği gibi suyun yönünün ayarlanmasında da bu mekanizmalardan yararlanılıyordu. Bu tip yapılar tebaa tarafından inşa edilince belirli kurallar içinde kendilerine mülk olarak verilebiliyordu.⁵⁸ Yine bazı durumlarda sulama suyu ile değirmen suyunun ortaklaşa kullanıldığı ve bu ortak kullanımın günün belli saatlerine göre ayarlandığı oluyordu. Örneğin gündüz saatlerinde değirmen

⁵⁴ Örneğin Zileli Elhac Ahmed ile İshak adlı şahıslar, Dereboğazı denilen mevkide akan nehir üzerine kurdukları değirmeni ortak işletmekteydiler. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 7/5. Bu ortaklar içinde kadın-erkek ortaklıklarının da olduğu vakiiydi. Örneğin Zile'de yaşayan İshak Beşe ile Şemsi adındaki kadın ortak bir değirmeni tasarruf etmekteydiler. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 62/4. Kadınların su kaynakları konusundaki oldukça aktif oldukları dikkat çekmektedir. Bu durum hem taşrada hem de başkentte açıkça görülmekteydi. Kadınların su kaynakları konusundaki faaliyetleri konusundaki sayısız örnekten birkaçı için bkz: 258 Nolu Mâ-i Lezîz Defteri, 27, 28, 48. Nakleden *İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, Havass-ı Refia (Eyüp) Mahkemesi Sicil Defteri*, 258 Nolu Mâ-i Lezîz Defteri, 1-3. Nakleden *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri*, 1, s.6.

⁵⁵ En az 80 yıllık bir örnek için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 250/3.

⁵⁶ Çatalcalı Ali Efendi, s.209.

⁵⁷ Akdağ kazasına bağlı Yahyasaray (?) köyünde yaşayan Ahmed bin Hasan ile aynı köyden İbrahim, yarı yarıya ortaklık üzere işlettikleri değirmene 1746 yılına gelinceye kadar en az kırk senedir sahiptiler. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 441/2.

⁵⁸ Amasya'da bir nehir önünde inşa olunan dolap örneği için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 89/2.

dolaplarını döndüren su, güneşin batmasından itibaren sabaha kadar başkalarının tarlalarına akarak kendisinden tarımda istifade ediliyordu.⁵⁹

Daha önce de ifade edildiği üzere su değirmenleri genelde ortak kullanımda olan nehirler üzerinde kurulmaları hasebiyle bu konudaki şikâyetler eksik olmuyordu. Zira su, değirmenin işleyişindeki temel hareket ettirici güç olduğundan ona yapılacak bir müdahale süregelen düzenin bozulması anlamına geliyordu. Bir değirmeni işletmede kullanılan su üzerinde bir başkasının yapacağı ikinci bir yapı ilkinin iptaline neden olup sahibini mağdur ediyordu.⁶⁰ Bu durumda Osmanlı hukuku kesinlikle eski düzenin yeniden teminini şart koşuyordu.⁶¹ Dolayısıyla bir su üzerinde birden fazla değirmen işletildiğinde bu suyun aktığı mecra kanunen belirlendiği şekliyle devam etmeliydi. Değirmenler üzerinde izinsiz yapılacak eklemeler⁶² ve tamirler⁶³ mevcut düzenin bozulmasına sebep olabilmekteydi. Ayrıca yatağı değiştirilen bir değirmen suyu başkalarının tarla, ev veya değirmen gibi gayr-i menkullerine zarar verdiğinde ve bu durum mahkemece onandığında, buna yol açan kişi ya da kişiler verdikleri zararı tazmin etmek yani yıkımına neden oldukları yerleri tamir ettirmek durumundaydılar.⁶⁴

Nehirler üzerinde yapılan dolaplar da sık sık anlaşmazlıklara konu oluyordu. Bu durumda arabulucular devreye girebiliyordu.⁶⁵ Bazen de değirmenler üzerinde yaşanan ihtilaf büyük olunca bölgenin ileri gelenlerinin (*vukuf- tam olan cemm-i gafir*) hakemliği ve İstanbul'daki resmi kayıtların

⁵⁹ Merzifon'da Rumcuk köyünde akan bir kaynak suyu ile gündüz saatlerinde üç ortağın değirmeni dönüyor, gece saatlerinde ise aynı su köylüler tarafından kullanılıyordu. *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 73/2.

⁶⁰ Örneğin Sivas'ta Taşlıdere mevkiinde böyle bir su üzerinde değirmene sahip olan El- Hac Muslihiddin isimindeki şahıs, bir başkasının kanuna muhalif yaptığı değirmen nedeniyle mağdur olmuş ve kendi değirmenini işletemez hale gelmişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 2, 58/1.

⁶¹ Çatalcalı Ali Efendi, s.209.

⁶² İskilipli Hacı Receboğlu Mehmed adındaki şahıs, Hüseyin ve Ahmed'in ortak sahibi oldukları bağlarının hemen yanındaki değirmene sonradan bir hark inşa ettiğinde ortakların bağına zarar verdiği için şikâyet edilmişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 251/1.

⁶³ Gümüş kazasından Hacı (?) isimli köyde oturan Mehmed'in değirmeni üstünde başka bir değirmene sahip olan Osmankocaoğlu Mehmed adındaki bir şahıs kendi değirmenini tamir ettiğinde mevcut suyun aktığı yatağı değiştirmiş ve "seksen-doksan yıllık kadim yapıya" zarar vermişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 250/3.

⁶⁴ Tokat'lı Muslibeyoğlu diye bilinen Ahmed (?) isminde birisi değirmeninin suyunu az bularak yatağını biraz yukarı çekince başkalarının bağlarına ve yapılarına zarar vermiş ve bunun neticesinde onları tamir etmekle yükümlü kılınmıştı. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 300/1.

⁶⁵ Örneğin Amasya'da Abdülgazi ve Abdülkerim isimli şahıslar, Çağalların Köprüsü denilen köprü altından akan nehir üzerinde inşa ettikleri dolapları ile bağlarını sularken hemen aşağılarında başka bir bağı olan bir kaç kişi ayrıca dolap yaparak bunların sularının akışına ve dolaplarının deveranına engel olmuşlardı. Bu anlaşmazlık araçların yardımı ve mahkeme kararıyla çözülmüştü. *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 89/2.

(kuyûd-ı ahkâm defterlerinin) desteği ile ihtilafların çözülmesi yoluna gidiliyordu.⁶⁶ Ancak her konuda olduğu gibi değirmenler hakkında yaşanan anlaşmazlıklarda da toplum üzerinde nüfuzu olan kimseler bu güçlerini kendi lehlerine kullanmak istiyorlardı.⁶⁷

Mülk değirmenler alış verişlere de konu olabiliyordu. Ancak bu durumda değirmenin suyu ile birlikte mi yoksa sadece kendisinin mi mülk olarak satılacağı hususu sorun olabilmekteydi. Ancak Osmanlı hukukunun bu tip konularda suyu gayr-i menkullerden ayrı olarak değerlendirdiği yönündeki bulgular⁶⁸ söz konusu satışlarda da aynı işlemin uygulanmış olabileceğini ifade etmektedir. Bununla alakalı bir vaka Nisan 1751 tarihinde “*değirmenleriyle ünlü*” Amasya’ya şehrinin⁶⁹ bir nahiyesi olan Arguva’da yaşanmıştı. Acısu üzerinde bir değirmeni satın alan El-Hac İbrahim, oğlu Ömer ve Hacı Hasan isimli kimseler bu değirmen ile birlikte Acısu’nun da kendilerinin mülkü olduğunu iddia edip bir oluk kazarak kendi tarlalarına akıttıklarında, daha önce aynı su üzerinde değirmenleri olan ve o su ile bağlarını sulayanlar bu duruma itiraz etmişlerdi.⁷⁰ Devlet ise suyun eski sahiplerinde kalması konusunda karar vererek eski düzenin devamını sağlamıştı.

C- Sivas Eyaletinde Sulak Araziler ve Bunların Kullanımında Yaşanan Sorunlar

Osmanlı tarım ekonomisinde sulak ve otluk olan ancak hububat tarımına elverişli olmayan ya da temel olarak tarımsal amaçlar dışında kullanılan araziler de bulunmaktaydı. Ahkâm Defterleri’ne yansdığına göre Rum eyaletinde bu tür araziler mezra, mera, sulak, yaylak ve kışlak olarak beş farklı şekilde yer almaktaydı (bkz. Tablo 2). Bu arazilerin üzerindeki otlar ve içinde akan sular yerleşik köylüler ve konar-göçer aşiretler için, daha çok hayvanların otlatılmasında önemli kaynaklardı. Osmanlı hukukuna göre meralar devlete aitti ve köylere tahsis edilmiş olmakla birlikte orada yaşayanların ortak mülkü değildi. Köy halkı bu arazilerden sadece tasarruf hakkı olarak yararlanırlar ve bu toprakları alıp satamazlardı. Ayrıca hiç kimsenin meralardan bir parçayı mülkü haline getirip bahçe ya da tarlaya çevirme salahiyeti de olamazdı.⁷¹ Yine

⁶⁶ Örnek vaka için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 124/1

⁶⁷ Örnek vaka için bkz. *Sivas Ahkâm Defteri* 1, 7/5.

⁶⁸ Başkentte gayr-i menkul içindeki sular satış esnasında ayrı olarak fiyatlandırılıyor ve bu fiyat suyun ölçüsüne göre ayarlanıyordu. İSKİ Vakıf Sular Arşivi 2 Numaralı Defter, 80. Nakleden *İstanbul Su Külliyyatı*, II, s.119.

⁶⁹ Evliya Çelebi, Amasya’daki su kaynaklarını överek şehirdeki dolaplar için bu ifadeyi kullanıyor. Evliya Çelebi, s.96.

⁷⁰ *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 180/1.

⁷¹ Çatalcalı Ali Efendi, s.244.

bir köye eskiden beri (*mine'l-kadim*) mahsus olan bu tip topraklarda sadece o köyün kullanım (*intifa*) hakkı vardı. Yani hariçten kimselerin bir köye ait yaylak ya da kışlağın otundan ve suyundan yararlanma hakkı bulunmamaktaydı. Ancak birden fazla köyün kullanımında olan ortak araziler de bulunmaktaydı. Hiçbir ortak bir başkasını bu arazileri tasarruf hakkından mahrum edemezdi.⁷² Bu kuralları belirleyen, yine eksiden beri resmi belgelerde (*defter-i hâkanî'de*) yazılı olan kayıtlardı.⁷³ Yine bu tip araziler tımar dâhilinde olan topraklar arasında yer alabiliyordu. Sahib-i arzdan alınan belge (*tapu*) ile tasarruf edilen bu topraklar da yasal kayıtlarda sınırları açıkça belli olan ve daha çok hayvanların otlatılmasında kullanılıyordu.⁷⁴ Aynı zamanda vakıf toprağı olabilen bu arazilerin mütevellî tarafından köylülerden birine tapu ile verilmesi mümkün değildi.⁷⁵

Bu çalışmada incelenen beş şikâyet defterinde bu konuda kaydedilmiş 42 şikâyete rastlanmış olup bunların içinde en fazla şikâyet (17 adet) meralar konusunda olmuştur. Onu 15 şikâyet ile yaylalar üzerindeki anlaşmazlıklar izlemiştir. Bunlardan başka kışlaklar hakkında altı şikâyet kaydedilirken, mezzarlar konusu dört kez kayda geçirilmiştir (bkz: Ekler- Tablo 2). Şikâyetlerin daha çok Sivas il merkezi, Arabkir ve Eğin'de⁷⁶ yoğunlaştığı gözlenmiştir. Aslında buradaki “anlaşmazlık” ifadesini dışarıdan birilerinin “haksız müdahalesi” olarak ifade etmek daha yerinde olacaktır. Nitekim ismi geçen topraklar çoğunlukla ve yasal olarak belli kimselerin tasarrufunda olan araziler olup hayvanlarını otlattıkları ve suyundan yararlandıkları yerlerdi.⁷⁷ Su bakımından görece fakir bir bölge olan eyalette elbette bu tür araziler oldukça kıymetliydi.⁷⁸ Dönemin Osmanlı merkezi gücünün taşrada çatırdamaya başladığı ve yerel idarelerde ayanların etkisinin arttığı bir süreç olduğu düşünüldüğünde⁷⁹ diğer sulara tecavüz edenler gibi burada da sulak ve otluk

⁷² Akgündüz 1986, s.706.

⁷³ Ayrıca bu tip arazileri tasarruf edenler maddi güçlerine göre *yaylakiyye* ve *kışlakiyye* adıyla vergiler öderlerdi. Akgündüz 1986, s.707.

⁷⁴ Mesela Erim kazasından Süleyman Ağa isimli bir şahsın, köyünün hemen yanında, sahib-i arzdan aldığı belgeyle tasarruf ettiği kışlağı vardı. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 70/4.

⁷⁵ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, s.485.

⁷⁶ Eğin (Kemaliye), Fırat'ın Karasu kolu kenarında, içinde önemli bir su kaynağına sahip yerleşim birimidir. Kâtip Çelebi, s.705.

⁷⁷ Hemen hemen bu konu ile ilgili tüm belgelerde aynı ifadelerle, herhangi birisinin “*suyundan ve otundan intifa ede geldiği*” sulak arazisine yapılan kanun dışı müdahaleden bahsedilmektedir.

⁷⁸ Zira bazı vakalarda sonradan araziye girerek hayvanlarını otlatan ya da kendileri yerleşenlerin “*mütegallibeden*”, “*ayandan*” ve “*cebbareden*” diye anılan kimseler olması bu anlamda önemlidir Örnekler için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 377/3; *Sivas Ahkâm Defteri* 4, 101/3.

⁷⁹ On sekizinci yüzyıl ayanların yükselişinin gözlemlendiği bir dönem olarak bilinmektedir. Bu konuda ayrıntı için bkz: Özkaya 1994.

arazilere haksız yere müdahale edenlerin nüfuzlu kimseler olması şaşırtıcı değildir. Mesela kimi sipahiler başkalarının tasarrufunda olan sulak arazileri, nüfuzlarına güvenerek topladıkları kimselerle işgal edebilmekteydiler.⁸⁰ Tabii konargöçer grupları da hem kendileri hem de hayvanları için bu iştah açıcı arazilere göz dikiyorlar ve onlara sahip olma arzularını gizlemiyorlardı.⁸¹ Ancak bu tür olaylarda her zaman zorbaların işgali söz konusu olmuyor bazen arazileri çevreleyen komşu köyler arasında da anlaşmazlıklar yaşanabiliyordu.⁸²

Su ve bitki bakımından zengin böyle arazilere sahip olmak isteyenler sadece hayvanlarını otlatmak ya da sulamak gayesiyle hareket etmiyorlardı. Bazen de her ne kadar bu araziler resmen “yaylak”, “kışlak”, “mera” gibi sıfatlarla tescillenip ziraata kapatılıyor olsa da buraları ele geçirerek tarla haline getirmek isteyen kimseler de ortaya çıkabiliyordu.⁸³ Oysa Osmanlı hukukuna göre bir köyün kullanımında olan mera ve benzeri yerlerin mülk gibi istenildiği şekilde tasarruf edilmesi veya köylülerden birisi tarafından bir başkasına satılması mümkün değildi.⁸⁴

Sonuç

Bu çalışmada tarih boyunca yaşamın en temel kaynaklarından olan suyun Osmanlı devletinin büyük eyaletlerinden sayılan Rum eyaletinde yaşayan halkın sosyal ve ekonomik yaşamındaki yeri incelenmiştir. Çalışmada incelenen ve on sekizinci yüzyılın ortalarına ait olan Sivas Ahkâm (Şikâyet) defterlerine yansıyan davaların açıkça ortaya koyduğu üzere Osmanlı toplumunda adına “su hukuku” denilebilecek olan özel bir alanın varlığından söz edilebilir. Sivas eyaletindeki tüzel ya da özel kişilerin sahip oldukları veya kullanma hakkını elde ettikleri su kaynaklarının adeta onların varlık sebebi olarak ortaya çıktığı gözlenmiştir. Bu anlamda su, bölgede sadece bir doğal kaynak olarak kalmamış pek çok kişi ya da kurum için başlı başına temel ekonomik değer olmuştur.

Eyalet içinde su kaynaklarının mülkiyet hakkının çoğu zaman müstakil olarak insanların elinde olduğu gözlemlenmiş ancak bunun dışında ortak kullanılan ya da sahibi bulunmayan su kaynaklarının olduğu da görülmüştür. Ortak kullanılan sular daha çok birden fazla köyün arasında kalan ırmak ve dereler olmuş, bunların kullanım şartları ve sınırları konusunda Sivas kadısının

⁸⁰ Örnek için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 220/3.

⁸¹ Konargöçer Türkmenlerden olduğu anlaşılan Süleyman isimindeki bir şahıs da onlardan biriydi ve Divriği’de tapulu bir meraya yerleşmek için büyük mücadeleler vermişti. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 108/2.

⁸² Örnek için bkz. *Sivas Ahkâm Defteri* 3, 429/3.

⁸³ Tokat’ta bir merayı haksız yere zirai tarla haline getirme davası için bkz: *Sivas Ahkâm Defteri* 5, 51/3.

⁸⁴ Çatalcalı Ali Efendi, s.83.

kararları ile başkent kaynaklı kanunname ve fetvalar belirleyici olmuştur. Ayrıca toplumsal hayatın çok önemli kurumlarından olan vakıfların da su kaynaklarının kullanımındaki yoğun faaliyetleri gözlemlenmiştir. Bu konuda Sivas ve Amasya'nın diğer yerleşim yerlerine oranla öne çıktığını ve buralardaki güçlü vakıfların gerek sulak arazilere ve cari sulara sahip olma gerekse çeşme hizmeti sunma bakımından aktif bir şekilde hareket ettikleri izlenmiştir. Bu konuda çeşme hizmetlerinin aksamaması adına Sivas ve Merzifon'daki vakıfların hatırı sayılır çabaları dikkat çekmektedir. Ayrıca eyalette meskûn olan kadınlar sahip oldukları sulara müdahale edildiğinde çekinmeden haklarını aramışlardır.

Rum eyaleti tebaasının sahibi ya da mutasarrıfı oldukları su kaynaklarının kullanımı sırasında her zaman devletin koyduğu kurallara uymadığı görülmüştür. Özellikle elinde siyasi ve askeri nüfuz bulunan resmi görevliler ya da yerel sivil güçler bu hususta kuralları çiğnerken hiç de çekingen davranmamışlardır. Bu noktada bölgesel idare merkezi olan Sivas'a nispeten uzak olan Eğin ve Tokat gibi iki merkezin öne çıktığı söylenebilir. Kuşkusuz su hukukunun göz ardı edilmesi meselesinde sıradan reaya da sıklıkla birbiriyle karşı karşıya gelmiştir. Buna rağmen devlet şeyhülislam müftü ve kadınlar eliyle adaleti sağlamak adına büyük çaba sarf etmiştir. Gerek en ücra köylerdeki insanlar gerekse eyalet merkezinde ve kazalarda ve köylerde yaşayanlar mahkemelerde haklarını ararken iddialarını kanıtlamak adına ellerindeki bütün belge ve bilgileri resmi makamlarla paylaşmışlardır. Hakkını arayan mağdurlar yerel mahkemelerde adaletin sağlanmadığına kanaat getirdiklerinde şikâyetlerini eyalet merkezine ya da başkente aksettirmekten de uzak durmamışlardır.

Sivas eyaletinin vazgeçilmez geçim kaynaklarından olan değirmenlerin sulara olan bağılılığı bu işletmelerin ve sahiplerinin de hemen her dönem karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur. Devlet tarafından oldukça sıkı şekilde denetlendiği gözlenen ve üzerlerindeki en ufak değişikliklerin bile izlendiği anlaşılan değirmenlerin eyalet içinde her yere yayılmış olması onlar hakkındaki usulsüzlüklere dair kayıtların da bölge geneline orantılı olarak dağılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu işletmelere dair vakalarda eyalet içinde belli bölgelerde yoğunlaşma olmadığı hemen her yerde konu ile ilgili davaların yaşandığı söylenebilir

Cari olan sular kadar yaylak ve kışlaklar başta olmak üzere otu ve suyundan istifade edilen araziler de hem tarıma hem de hayvancılığa bağlı eyalet halkının vazgeçemedikleri alanlardan olmuştur. Hiç şüphesiz nehirler gibi çoğu zaman birden fazla yerleşim biriminin ortak kullanımında olan bu tip araziler üzerinde de pek çok ihtilaf yaşanmıştır. Daha çok Arapkir ve Eğin kazalarının öne çıktığı gözlemlenen söz konusu ihtilafalarda devlet adeta

arabulucu rolü oynamış ve mümkün olduğunca ortak kullanımın devamı yönünde karar vermiştir.

Her ne kadar bu çalışma kapsamında incelenen bölgeler arasında bugünkü Sivas ili sınırları dışında olan ve iklim bakımından kısmî değişiklikler arz eden yerler bulunsun da bu yerlerin yıllık yağış miktarlarının Sivas'tan pek de farklı olduğu söylenemez⁸⁵. Bu noktadan bakıldığında birinci ve ikinci grafiklere göre on sekizinci yüzyılda Sivas vilayeti sınırlarında ahalinin yaşadığı su konusundaki şikâyet ve anlaşmazlıkların vilayetin yağış rejimi ile çok yakından ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Suların çoğaldığı zamanlarda ihtilafların da doğru orantılı olarak arttığı gözlemlenmektedir. Nitekim sulama faaliyetlerinin azaldığı ya da hiç yapılmadığı, içme ve sulama suyuna, sair aylara göre daha az ihtiyaç duyulduğu sonbahar ve kış aylarında ise su konusunda yaşanan problemlerin azalma seyrine girdiği görülmüyor. Buna karşılık tarımda ve içmede suya duyulan ihtiyacın ve tabii suyun da arttığı ilkbahar aylarında ise insanların su paylaşımında daha fazla sorun yaşadıkları ortaya çıkmaktadır.

Su paylaşımı konusunda ilkbahar aylarının ve bu mevsim içinde de Nisan ayının öne çıkması ilginçtir. Bölgede karların eridiği ve bahar yağmurlarının düştüğü bir ay olması hasebiyle suyun çoğaldığı sıralarda insanların bol sudan daha fazla pay alma mücadelesine girdikleri düşünülebilir. En çok anlaşmazlık yaşanan üç ay (Nisan- Mayıs-Haziran), şehrin yağış rejiminde de en fazla yağış alan aylardır. Suyun iyice azaldığı Temmuz ayının ise en az ihtilaf yaşanan ay olması oldukça ilginçtir. Hububatın sulanmasında fazla ihtiyaç hissedilmeyen bir dönem olduğu için bu şekilde bir sonucun ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu noktada en az anlaşmazlık yaşanan ayların (Temmuz-Ağustos-Eylül) yağış bakımından da en fakir aylar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla su konusunda yaşanan problemlerin çoğalması, tahmin edilenin aksine, suların azaldığı değil arttığı döneme rastlamakta ve bu durum problemlerin sayısı ile su miktarı arasındaki doğru orantıya işaret etmektedir.

⁸⁵ Bazı ilçeleri bu çalışmada incelenen illerin aylık yağış miktarları arasında bir uçurum olmadığı dikkat çekmektedir:

İl	Aylık Ortalama Yağış Miktarı (kg/metrekare)
Sivas	442
Amasya	457
Tokat	441
Malatya	372
Erzincan	351

Kaynak:http://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler_istatistik.aspx?m=MALATYA#sfB

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Sivas Ahkâm Defterleri* (Başlangıç ve Bitiş Tarihleri):
1 Nolu Defter (BOA, A.DVNS.AHK.SS.d.1), 1742-1744
2 Nolu Defter (BOA, A.DVNS.AHK.SS.d.2), 1744-1747
3 Nolu Defter (BOA, A.DVNS.AHK.SS.d.3), 1747-1750
4 Nolu Defter (BOA, A.DVNS.AHK.SS.d.4), 1750-1752
5 Nolu Defter (BOA, A.DVNS.AHK.SS.d.5), 1752-1756

b. Yayınlanmış Ana Kaynaklar

- Evliya Çelebi *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz: Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, II. Kitap, YKY, İstanbul 1999.
Kâtip Çelebi *Cihânumâ*, Yayın Yönetmeni: Nevzat Bayhan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2010.
Şeyhülislam Feyzullah Efendi *Fetâvâ- yı Feyziye*, Haz: Süleyman Kaya, İstanbul, 2009.
İstanbul Su Külliyyatı, *İstanbul Su Külliyyatı, I, II*, Vakıf Su Defterleri Hatt-ı Hümayûn, Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, İstanbul 1997.
İstanbul Şeriyeye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri 1
İstanbul Şeriyeye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri, 1, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kal'a, İstanbul 1998
İstanbul Şeriyeye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri 2-3
İstanbul Şeriyeye Sicilleri Mâ-i Lezîz Defterleri, 2-3, Yayına Hazırlayan: Ahmet Kal'a, İstanbul 1999
Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri
Vakıf Su Defterleri Su Tahrirleri İstanbul Su Külliyyatı, XXXII, Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, İSKİ Yayınları, İstanbul 2003.
Vakıf Su Defterleri Su Keşif Defterleri, 1-2,
Proje ve Yayın Yönetmeni: Ahmet Kal'a, İSKİ Yayınları, İstanbul 2003.

c. Araştırma- İnceleme Eserleri

- Akdağ 1995 Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, II, Cem Yayınevi, İstanbul.
Akgündüz 1986 Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır.
Atalay ve Mortan 2011 İbrahim Atalay - Kenan Mortan, *Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası*, İstanbul.
Ayverdi 2010 İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul.

Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yaşamında Su: 18. Yüzyıl Eyalet-İ Rum Örneği

- Çelik 2000 Gülfettin Çelik, *Su Hukuku ve Teşkilâtı*, İSKİ Yayınları, İstanbul.
- Darkot 1965 Besim Darkot, “Sivas”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt: 10, İstanbul, s.569- 577.
- Demirel 1992 Ömer Demirel, “Sivas Çeşmeleri”, *OTAM* 3, s.169- 178.
- Gökbilgin 2006 Tayyip Gökbilgin, “15. ve 16. Asırda Eyalet-i Rûm, *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VI, s.51-61.
- İlhan 2008 M. Mehdi İlhan, “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 44, s.41-66.
- İnalcık 2009a Halil İnalcık, “Adâlet ve Şikâyet Hakkı: ‘Arz-ı Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar”, *Doğu-Batı Makaleler II*, s.168-186.
- İnalcık 2009b Halil İnalcık, “Su”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, s.437-440.
- Kılıç 2004 Selda Kılıç, “Su Yolları ve Su- Yolcu Esnafına Dair Bazı Tesbitler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 36, s.175-188.
- Martal 2010 Abdullah Martal, “Suyolcu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul, s.1-2.
- Özkaya 1994 Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Tunca 2000 Aylin Tunca, *Vakfiyelerine Göre Tokat Vakıfları* (H.1000-1200/ M.1591-1785), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

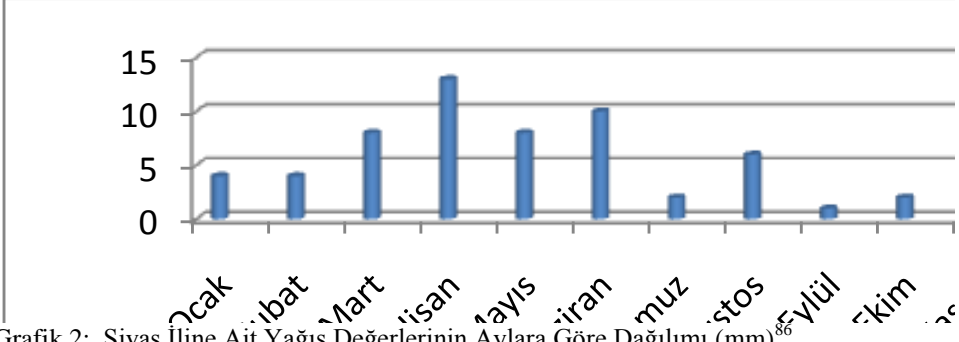
d. İnternet

- Çatalcalı Ali Efendi 2013 Çatalcalı Ali Efendi, Fetevâ-yı Çatalcalı (<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015079128644>) adresinden temin. (15.08.2012)
- <http://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=MALATYA#sfB> (15.03.2012)

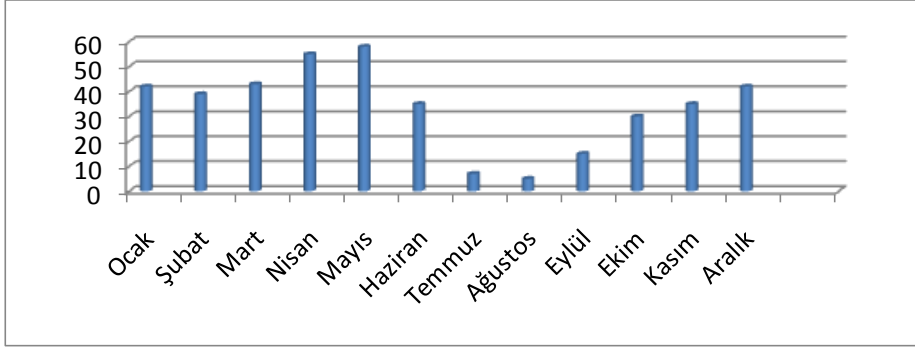
Zafer Karademir

Ekler

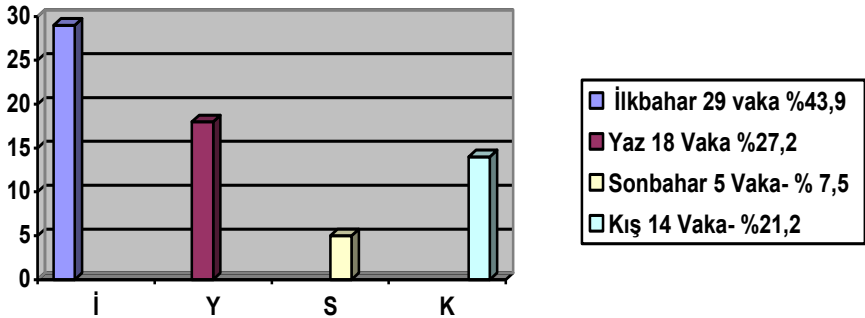
Grafik 1: İncelenen Döneme Ait Su Konusunda Kaydedilen Dava Sayılarının Aylara Göre Dağılımı (Vaka Adedi)

Grafik 2: Sivas İline Ait Yağış Değerlerinin Aylara Göre Dağılımı (mm)⁸⁶

Grafik 3: İncelenen Dönemde Su Konusunda Kaydedilen Dava Sayılarının Mevsimlere Göre Dağılımı (% Olarak)

⁸⁶ Kaynak: Atalay ve Mortan 2011, 543.

Osmanlı Sosyo-Ekonomik Yaşamında Su: 18. Yüzyıl Eyalet-İ Rum Örneği

Tablo 1: Bu Çalışma Kapsamında İncelenen Vakalar⁸⁷

Kaynak ⁸⁸	İhtilaf Yeri	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Mevsim
2-441-2	Akdağ	Evâil-i Şevval 1159	17-26 Ekim 1746	SB
2-207-2	Amasya	Evâhir-i Zilkade 1158	14-22 Aralık 1745	K
3-264-4	Amasya	Evahir-i Rebiülevvel 1162	9-17 Nisan 1749	İB
4-86-1	Amasya	Evasıt-ı Ramazan 1163	13-22 Ağustos 1750	Y
4-89-2	Amasya	Evahir-i Ramazan 1163	23-31 Ağustos- 1750	Y
4-147-2	Amasya	Evasıt-ı Rebiülevvel 1164	6- 15 Şubat 1751	K
4-180-1	Amasya	Evahir-i Cemaziyelevvel 1164	16- 24 Nisan 1751	İB
1-98-1	Arabkir	Evasıt-ı Muharrem 1156	6-15 Mart 1743	İB
2-147-4	Arabkir	Evâhir-i Cemaziyelevvel 1158	20-28 Haziran 1745	Y
3-72-1	Arabkir	Evahir-i Cemaziyel ahir 1160	29 Haziran- 7 Temmuz	Y
3-154-1	Arabkir	Evahir-i R. Evvel 1161	21- 29 Mart 1748	İB
4-50-1	Arabkir	Evahir-i Cemaziyelahir 1163	27 Mayıs-5 Haziran 1750	İB
4-198-1	Arabkir	Evahir-i Cemazyelahir 1164	16- 24 Nisan 1751	İB
5-251-1	Arak	Evail-i Rebiülahir1168	24 Ocak- 2 Şubat 1755	K
3-64-2	Çorum	Evail-i Cemaziyel ahir 1160	10- 19 Haziran 1747	Y
3-128-2	Divriği	Evasıt-ı Muharrem 1161	11-20 Ocak 1748	K
4-323-1	Divriği	Evasıt-ı Cemaziyelahir 1165	5- 14 Mayıs 1752	İB
4-336-1	Divriği	Evasıt-ı Receb 1165	24 Mayıs- 2 Haziran 1752	İB
5-178-2	Divriği	Evahir-i Receb 1167	13- 21 Mayıs 1754	İB
1-190- 2	EğİN	Evail Receb 1155	10- 19 Eylül 1941	SB
3-139-5	EğİN	Evahir-i Safer 1161	20- 28 Şubat 1748	K
3-206-4	EğİN	Evasıt-ı Şaban 1161	5-14 Mart 1748	İB
1-250- 3	Gümüş	Evahir-i Safer 1157	4- 12 Nisan 1744	İB
2-101-2	Gümüşabad	Evahir-i Safer 1158	24 Mart- 1 Nisan 1745	İB
3-39-3 ve 4	GümüşİL	Evâil-i Rebiülahier 1160	12- 21 Nisan 1747	İB
3-39-5	GümüşİL	Evâhir-i Rebiülahir 1160	12- 20 Nisan 1747	İB
2-73-4	İlbeğlü	Evasıt-ı Muharrem 1158	12-21 Şubat 1745	K
1-251-1	İskilip	Evahir-i Safer 1157	4- 12 Nisan 1744	İB
5-128-3	İskilip	Evasıt-ı Safer 1167	7- 16 Aralık 1753	K
3-285-2	Kelinkiras	Evasıt-ı Cemaziyelevvel 1162	28 Nisan- 7Mayıs 1749	İB
2-51-3	Karayaka	Evâil-i Rebiülahir 1157	14- 23 Mayıs 1744	İB
2-452-2	Kazabad	Evahir-i Zilkade 1159	4-12 Aralık 1746	K
1-1-1	Kedeğra	Evail-i Cemaziyelahir 1155-	3-13 Ağustos 1742	Y

⁸⁷ İncelenen belgeler içerisinde özellikle Amasya ve Merzifon'un su problemleri bakımından diğer yerlere oranla daha fazla kaydedildiği görülmektedir. Yaklaşık 25 farklı yerleşim biriminden elde edilen toplam 66 kayıttan 14'ü (%21) bu iki yerleşim yerine aittir.

⁸⁸ Sivas Ahkâm Defteri No-Sayfa No-Hüküm No şeklinde sıralanmıştır.

Zafer Karademir

4-54-4	Kedeğra	Evahir-i Cemaziyelahir 1163	27 Mayıs- 4 Haziran 1750	İB
5-75-3	Kedeğra	Evail-i Şaban 1166	3- 12 Haziran 1753	Y
2-401-4	Kelinkiras	Evâil-i Cemaziyelahir 1159	21 Haziran- 1Temmuz 1746	Y
4-279-2	Merz.Çorum	Evasıt-ı Safer 1165	8-17 Ocak 1752	K
2-40-4	Merzifon	Evail-i C. Evvel 1157	12- 21 Haziran 1744	Y
2-50-1	Merzifon	Evâhir-i Cemaziyevvel 1157	1-9 Temmuz 1744	Y
4-155-5	Merzifon	Evail-i Rebiülahir 1164	27 Şubat- 8 Mart 1751	İB
5-59-2 ve 5-61-2	Merzifon	Evail-i Receb 1166	4- 13 Mayıs 1753	İB
5-73- 2	Merzifon	Evasıt-ı Şaban 1166	12- 21 Haziran 1753	Y
5-81-1	Merzifon	Evahir-i Şaban 1166	22- 30 Haziran 1753	Y
5-123-3-	Merzifon	Evail-i Safer 1167	28 Kasım- 7 Aralık 1753	K
3-167-2	Niksar	Evasıt-ı Rebiülahir 1161	9-18 Nisan 1748	İB
4-170-3	Saz	Evail-i Cemazyelevvel 1164	28 Mart- 6 Nisan 1751	İB
1-2-3	Sivas	Evail cemaziyelahier 1155	3-13 Ağustos 1742	Y
1-6-2	Sivas	Evail cemaziyelahir 1155	3-13 Ağustos 1742	Y
2-58-1	Sivas	Evahir-i Rebiülahir 1157	2-10 Haziran	Y
2-401-2	Sivas	Evâil-i Cemaziyelahir 1159	21 Haziran- 1Temmuz 1746	Y
3-107-5	Sivas	Evahir-i Zilkade 1160	23 Kasım-1 Aralık 1747	K
4-160-2	Sonya	Evasıt-ı Rebiülahir 1164	8-17 Mart 1751	İB
2-39-3	Süleymanlı	Evahir-i Şevval 1157	26 Kasım-4 Aralık 1744	K
3-145-1	Taşabad	Evail-i R. Evvel 1161	1- 10 Mart 1748	İB
1-213-3	Tokat	Evasıt-ı Şevval 1156	27 Kasım-5 Aralık 1743	K
3-24-3	Tokat	Evâil-i Rebiülahir 1160	12- 21 Nisan 1747	İB
3-241-1	Tokat	Evail-i Muharrem 1162	22- 31 Aralık 1748	K
4-23-4	Tokat	Evahir-i Rebiülahir 1163	29 Mart-5 Nisan 1750	İB
4-202-1	Tokat	Evail-i Cemaziyelahir 1164	27 Nisan- 6 Mayıs 1751	İB
4-300-1	Tokat	Evahir-i Rebiülahir 1165	7-15 Mart 1752	İB
2-73-3	Tosya	Evasıt-ı Muharrem 1158	12-21 Şubat 1745	K
3-77-4	Ünye	Evail-i Receb 1160	9-18 Ekim 1747	SB
5-313-3	Zeytun	Evasıt-ı Şaban 1168	1- 10 Haziran 1755	Y
1-7-5	Zile	Evasıt-ı Cemaziyelahir 1155	14-23 Ağustos 1742	Y
1-62-4	Zile	Evasıt-ı Zilkade 1155	6-15 Ocak 1743	K
1-124-1	Zile	Evail Rebiülevvel 1156	25 Nisan- 4 Mayıs 1743	İB

Tablo 2: İncelenen Döneme Ait Sulak Arazilerin Paylaşımında Yaşanan Anlaşmazlıklar

Kaynak ⁸⁹	Anlaşmazlık Yeri	Anlaşmazlık Alanı
2-427-3	Arabkir	Mera
2-439-1	Arabkir	Mera
3-377-3 ve 4	Arabkir	Kışlak
4-202-4	Arabkir	Yayla
4-297-3	Arabkir	Yayla
4-320-2	Arabkir	Yayla
4-388-1	Bozok	Mera
3-220-3	Çamaş (?)	Mezraa
3-309-1	Çorum	Mera
5-264-2	Çorum	Mera
4-130-2	Divriği	Kışlak
5-233-1	Divriği	Mera
2-429-3	Eğın	Mera
2-466-2	Eğın	Mezraa
3-363-1	Eğın	Yayla
4-6-2	Eğın	Mera
3-226-1 ve 2	Eğın-	Yayla
3-70-4	Erim	Yayla
4-31-3	Geldiklan	Mera
4-300-3	İskilip	Mera
3-321-2	Karasarbehramşah	Mera
4-266-2-	Karayaka	Yayla
3-158-5	Niksar	Mera
5-233-3	Niksar	Yayla
1-38-4	Osmancık	Kışlak
2-447-1	Sivas	Yayla
2-470-2	Sivas	Yayla
3-108-4	Sivas	Mezraa
3-158-2	Sivas	Mera
3-214-1	Sivas	Yayla
4-101-3	Sivas	Mera
4-144-3	Sivas	Yayla
5-111-1	Sivas	Mülk mera
5-259-5	Sivas	Mera
4-344-1	Sivas- Karakuş	Kışlak
5-11- 3	Sorgun	Yayla
5-214-2	Sorgun	Kışlak
3-4-1	Taşabad	Yayla
5-48-3	Tokat	Mezraa
5-51-3	Tokat	Mera
5-251-2	Tokat	Kışlak
5-302-2	Arabkir	Yaylak

⁸⁹ Sivas Ahkâm Defteri No-Sayfa No-Hüküm No şeklinde sıralanmıştır.

